

ÉVA GEREVICH-KOPTEFF (Helsinki)

Mietteitä kulttuurien kohtaamisista

1.

Nykyään puhutaan mielellään toiseen kieleen ja kulttuuriin tutustumisesta kohtaamisena. Kulttuurien kohtaaminen ja nimenomaan kohtaaminen on muotisana, muotilmiö, joka on kehittynyt vahvistuneen diskurssin aspektista. Kohtaaminen on diskurssin maaperä, sillä diskurssihan syntyy kohtaamisesta. Tutustumisessa kuitenkin oppii tuntemaan tapahtuuko sama kohtaamisessa vai jääkö asia avoimeksi.

Kohtaamistilanteessa on kysymys siitä, ketkä kohtaavat, miten ja miksi kohdataan ja mikä on ajankohta. Tilanteen edistyminen riippuu siitä, miten suhtaudutaan toiseen osapuoleen. Minkälaisia ennakkotietoja, ennakkoluuloja ja ennakoasenteita osapuolilla on. Onko toisessa myötätuntoa vai vihamielisyyttä? Onko toinen sukulaisiamme, esimerkiksi kielisukulaisemme vai pelottaava naapuri(kansa)? Millaisia odotuksia meillä on toisten suhteen? Mitä esimerkiksi unkarilaisuus merkitsee suomalaiselle? Minkälainen on se tyypillinen unkarilainen, suomalainen, virolainen tai saamelainen? Mitä kansallisuus merkitsee meille itsellemme ja mitä muille?

Osin kasvatus osin media luovat odotuksia ja ennakoasenteita. Nämä kuvat ja kuvitelmat ovat yleensä harhaluuloja, harhakuvia itsestä tai toisesta kansasta ja kulttuurista, ja ne erottuvat selvästi sosiologien antamista tieteellisistä kuvista. Ne ovat tavallaan virheellisten arviointien pohjalta tai tarkoituksenmukaisesti myyttien avulla rakennettuja

luotuja ihannekuvia itsestä tai muista, vertailukohteena abstraktinen ihannekansa ja -kulttuuri. Esimerkiksi kulttuurisihteeri Outi Hassi kertoi vuonna 1994 Unkarissa, Suomen lähetystössä, miten hilpeästi jotkut Unkarin kulttuurielämän edustajat suhtautuivat Suomea esittelevään videoon, koska se oli silmiinpistävästi ihannekuvankaltainen. Sen kaunistelu ja pateettisuus oli epäuskottavan falskia. Mutta Outi Hassin Unkaria esittävän kirjan rosoiset valokuvat ärsyttivät tavallisia unkarilaisia. Tavallinen kansa on mieltynyt ihannekuvaan.

2.

Kohtaamistilanteessa arvovalta määrää suhtautumisen. Se riippuu siitä, millainen on arvohierarkia ja mihin siinä asettamme toisen: alemmas vai ylemmäs (vai mahdollisesti tasa-arvoiseksi)? Millainen arvovalta on meillä ja muilla? Mistä tämä arvovalta tulee, miten se määräytyy, johtuuko se ulkoisista tekijöistä, taloudellisesta tai poliittisesta vallasta tai molemmista. Kamppaillaanko ja voiko kamppailla paremmasta arvosanasta, onko kysymys jatkuvasta kilpailutilanteesta?

Mutta miten geopoliittiset keskukset ja periferiat eli marginaalialueet oikeastaan määräytyvät? Määräytyvätkö ne taloudellisen ja poliittisen vallan kautta vai syntyvätkö ne vain maantietellisestä asemasta tai molemmista? Antiikin keskukset ovat nykyään vain kulttuurin keskuksia. Miten on käynyt niiden arvovallan? Keskukset siirtyvät etälästä pohjoiseen ja idästä länteen jne. Nyt näyttää olevan lännen vuoro, mutta miten pitkään?

Länsi-Euroopaalla, ”lännellä” on pitkään ollut valta-asema joka alueella filosofiasta talouteen ja se on määrittänyt, luokitellut sekä tuominnut muut alueet, periferiat, myöhemmin kehittyneiksi tai kehityksmaiksi tai jopa ”kolmanneksi maailmaksi”. Trendit, tyylit ja uudet ajatukset tulevat kaikki lännestä ja siirtyvät vähittellen muualle. Siirtymisen vauhti on kehityksen mittari. Mutta tavallaan keskus on keskus vain periferian avulla, tarvitaan periferia, jotta keskus olisi olemassa. Tässä asetelmassa on kysymys vetovoimien dynamiikasta.

Mutta ovatko huippuarvot tosiaan vain keskuksissa vai onko kyseessä harhakuva, joka johtuu arvovalta-asemasta? Olisiko James Joyce ollut mahdollinen Unkarissa, Virossa tai Suomessa? Entä päinvastoin: Miksi Gyula Krúdy, Endre Ady tai Mór Jókai käännettyinä eivät vakuuttaneet länttä? (Kulcsár Szabó 1994, 111.) Onko heidän periferiassa pysymisensä kieli- vai muu ongelma? F. E. Sillanpää sai kyllä Nobelin-palkinnon, mutta luetaanko Sillanpäättä? Pääseekö periferia huipuksi, annetaanko periferialle huippuarvoja? Saako eksotiikalla pisteitä?

Ongelmaksi koetaan yhä enemmän kulttuurien erilaisuudet sitä mukaa kuin nämä eriarvoisuudet periaatteessa kysenalaistetaan (During 1993, 448–463). Valistuneen ja kehittyneen lännen näkökulmasta tavoitteena on tasa-arvo ja erilaisuuden hyväksyminen, mutta entä jos erilaisuus perustuukin eriarvoisuuteen? Oman kulttuurin turvallisesta korkeudesta on helppoa hyväksyä toinen kulttuuri erilaisena, mutta se toinen jätetään usein pinnallisen eksotismin eriarvoiselle tasolle.

3.

Nähdäänkö sitten toiset aina etno- tai eurosentrismien silmälasien lävitse? Kaikissa maissa koetaan etnosentrisyyden takia aina keskuksena olemista. Vai onko tämä vain itsepuolustusta? Kansallismielisyyttä on sekä keskuksissa että periferiassa. Tärkeää on, miten ne vaikuttavat toisiinsa: Minkä verran marginaalialueen kieli ja kulttuuri saavat vaikutuksia keskuksesta, vaikuttaako periferia joskus keskukseen vai antaako se sille joskus väriä.

Voi kysyä vastustetaanko vai ihaillaanko keskusvaltaa ja halveksitaanko periferiaa?

Jollakin tavalla kyllä. Kansallismielisyys johtaa ylemmyydentunteeseen ja ylimielisyyteen, kansallismieliseen ylivaltaan, joka yleensä koetaan kulttuurisen absoluutin päätepisteenä ja joka voi asettua toisten kansojen, kielten ja kulttuurin yläpuolelle. (Kristeva 1994, 186.) Kansallismielinen ajatusmaailma pitää suhtautumistaan pyhään tai klassiseen sääntöön muita parempana. Julia Kristevan mielestä kuitenkin juuri

tämän takia ”kansallinen perustuu kasvaneeseen käännettävyyteen (traductibilità), yleismaailmalliseen” (ibid, 184). Yleismaailmallinen on abstrakti invarianssi, joka syntyy keskuksen kulttuureista ja jonka alluusio löytyy periferiasta. Hyväksytäänkö kaanoniksi keskusten omien kulttuurien anti-mia? Yleismaailmalliseen kaanoniin pääsevät vain harvat periferian kulttuurista, ja epäselvää on millä perustein.

Onko yleismaailmallinen ”kammottavan” toiseuden yläpuolella (Kristeva 1994, 187–188)? Pohjautuuko kansallinen kulttuuri aina ylemmyyden tunteeseen? Kuitenkin ylpeyden ja ylimielisyyden rinnalla on usein toisen halveksiminen sekä kammottava pelko toista kohtaan. Toiset arvot horjuttavat omia arvoja, ja tällä tavalla, halveksimisella ja pelolla, niitä puolustetaan. Oman ihannekuvan säilyttämiseksi torjutaan negatiivisia piirteitä ja niitä projisioidaan muihin, vihollisiksi sopiiviin, näin syntyvät kärjistetyt ihanne- ja viholliskuvat, joiden avulla kansalliset identiteetit pysyvät koossa. Millainen on tämä kansallinen identiteetti, ketkä kuuluvat kansaan ja millaisia ryhmittymiä kansassa on, on sitten toinen asia.

Kun kohdataan ”toinen”, jota tajuntamme ei onnistu saamaan kehyksiin (ibid, 192), jättää tämä toinen meidät irrallisiksi ja epäyhtenäisiksi. Tunne on epämiellyttävä, koska kaivataan yhtenäistä homogeenimaailmaa, joka lupaa ”arkaadista eheyttä (kodikasta ja irrationaalista)” (ibid, 184) pirstoutunutta maailmaa vastaan. Tätä homogeenimaailmaa puolustaessamme käännyimme toista vastaan, joka häiritsee sitä. Esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan homogeenisyys (Virtanen 1988, 15) on yrittänyt sulkea ulkopuolelleen muut vaikutteet.

4.

Kansallinen maku on ihannekansan ihannemaku. Massan ja vallanpitäjien oikea maku, joka pyrkii ylimielisyyteen, mutta erottuu eliittin mausta ja on ehdottomasti realistinen, on mieltynyt viihteeseen (Hamvas 1987, 15–30). Massakulttuurissa suositaan eliittikulttuurien hylkimiä suuria kertomuksia, myyttejä ja arkkityyppejä, kuten sarjafilmeissä, dekkareissa, saippuaoop-

peroissa, uutisissä ja iskelmissä. Ne ovat nykyajan satuja, joissa hyvät ja pahat taistelevat ikuisesti. Nämä taistelut ja vastakkainasettelut, ihanne- ja viholliskuvat jäsentävät ihmisiä ympäröivän kaaoksen. Ilman niitä ”Kosmos repeää kaaokseksi” (Juha Seppälä).

Kansallisen maun viihteellisyyden ja eliitin välillä on yhä syvenevä kuilu, koska eliittikulttuuri ja eliittikirjallisuus ovat harvoille mieleen. Maailmojen eliittikulttuurit ovat lähempänä toisiaan kuin kansallista massakulttuuria. Postmodernismilla ehkä on ollut pyrkimys ylittää kuilut, mutta se on vain syventänyt niitä entisestään. Eliittikirjallisuuden seuraaminen on raskasta ja vaativaa, siinä näkyy kulttuurien hajoaminen menetelmänä ja tavalliset ihmiset tarvitsevat selkeyttäviä kertomuksia.

5.

Toisten kohtaaminen avaa homogeenimaailmojen rajat ja silloin nämä homogeenimaailmat voivat törmätä yhteen. Kohtaamis- ja törmäyspisteissä syntyy säröjä, hämmennystä, epävarmuutta, ristiriitoja, järistyksiä, katkerutta, kysenalaisamista, pettymystä ja kaoottisuutta. Kohtaamisprosessissa paineet kasvavat, ne kasvattavat luomisvoimia, ja niistä syntyy uusia paradigmoja.

Kohtaamispinnat paljastavat parhaiten oman maailman eheyden harhaluulot. Eri näkökulmista katsottuna tutut ja hyväksytyt asiat kysenalaisetaan ja ne saavat uusia ulottuvuuksia. Näitä ristiriitaisia tunteita ja paineita kestävätkin vain harvat. Näistä tunteista selviytyy kun muuttaa tyyliään, näkökulmiaan ja maailmansa rakenteita.

Syntyy ironia, groteski, absurdi, bisarri kuten Tzaran, Hašekin, Ionescon, Samuel Beckettin, Milan Kunderan, István Örkény'in ja Andy Warholin tuotanto todistaa. Juuri Keski-Euroopan alueella on ollut otollinen maaperä (Warholin vanhemmat ovat Slovakiasta) eritoten sieltä poispäässeiden kirjailijoiden parissa.

Toisaalta syntyy myös edellisten vastakohta: pateettinen ja ylevä, voimakkaasti samoilla alueilla pienten kansojen, kuten

Transilvanian unkarilaisten uhanalaisessa ilmapiirissä. Nämä vastakkaiset tyyliävyt ovat samojen seutujen tuloksia, henkiinjäämisekeinoja. (Kenyeres 1995, 229.) Niistä syntyvät suuremmat kokonaisuuat, joihin kuuluvat kaikki vastakohdat ja ristiriidat. Omat maailmat tulevat kokonaisemmiksi ja pyöreämmiksi.

Kohtaamisista, vertailuista ja törmäyksistä toiseen ja yhteistä, yleisinhimillistä ja yleismaailmallista, etsien löytyy oma identiteetti paremmin ja se johtaa harhakuvien häviämiseen. Vain eri kansojen kulttuurien kautta pääsee yleismaailmalliselle tasolle, oikea kaanon i voisi muodostua vain keskusten ja marginaalien yhteisistä antimista.

Rajojen jatkuvalla vaihtelemisella ja ylittämisellä me pystymme asenteista ja arvovalasta huolimatta tajuamaan toisia kieliä, toisia kulttuureja, kokonaan tosin emme luultavasti koskaan. Se vaatii nimittäin jatkuvaa valmiutta, valpautta, empatiaa, aktivisuutta, sietokykyä, kyseenalaistamista ja törmäyksien sietämistä.

Lähteet

During, Simon 1993: Postmodernism or Post-colonialism.

Postmodernism, A Reader. Ed. Thomas Docherty. New York.

Hamvas, Béla 1987: A láthatatlan történet.

Kenyeres, Zoltán 1995: Nagy László és akiknek nem kell, Görömbei

András Nagy László könyvéről. Irodalom, történet, írás. Budapest.

Kulcsár Szabó Ernő 1994: Az új kritika dilemmái. Budapest

Kristeva, Julia (1988)/94: Muukalaisia itsellemme. Suom. Päivi

Malinen. Helsinki.

Seppälä, Juha 1995: Ilman media Kosmos repeää kaaoksekksi” HS 2.10.

Virtanen, Matti: Mitä suomalaisuus on? Ihminen ja kulttuuri, 1988.

Alkusanat	4
LÁSZLÓ IMRE (Debrecen)	7
Yksilöllinen ja yleinen eurooppalaisessa kirjallisuudessa: esimerkkejä Suomen ja Unkarin kirjallisuuden kansallisista paradigmoista	
ZOLTÁN KENYERES (Budapest)	13
”Nyugatin aika”	
ANDRÁS GÖRÖMBEI (Debrecen)	21
Unkarilaiset vähemmistökulttuurit vuosituhannen vaihteessa	
HAJNALKA MAKRA (Budapest)	31
Unkarin kirjallisuuden dilemmoja vuosituhannen vaihteessa	
ISTVÁN SZATHMÁRI (Budapest)	47
Kaunokirjallisuuden kääntämisen merkityksestä	
JOHANNA DOMOKOS (Szeged/Kolozsvár)	57
Saamen runoudesta ja sen kääntämismahdollisuuksista	
HANNU LAUNONEN (Helsinki)	67
Péter Esterházy ja nyky-Unkarin proosataide: suomentajan ja tutkijan havaintoja	
PÉTER SÁRKÖZY (Rooma)	77
Claudio Magrisin ja Péter Esterházy:n Tónava-kirjat	
ANNA HOLLSTEN (Helsinki)	87
Fragmentin poetiikkaa eli ”kukka joka ei pääty”	
H. K. RIIKONEN (Helsinki)	101
Aika ja historia György Konrádin teoksessa <i>Pidot puutarhassa</i>	
OLGA HUOTARI (Helsinki)	113
Itäeurooppalainen groteski ja István Örkény	
JÓZSEF MÁTÉ (Helsinki)	129
Arvo Valtonin novellit: poliittisen järjestelmän groteskeista ja arsurdeista piirteistä	
ANNA TARVAINEN (Helsinki)	141
Jenő Rejtőn klassiset seikkailuromaanit viihdekirjallisuuden traditiossa	
HEINO NYSSÖNEN (Budapest)	151
Maa, kukat ja vuodenajat János Bródyn rock-teksteissä	
ÉVA GEREVICH-KOPTEFF (Helsinki)	167
Mietteitä kulttuurien kohtaamisista	

